

Et ord af Guds Søn

Af Jørgen Ertner

Salmen »Sov sødt, barnlille« og dens tilblivelse¹

I salmen »Sov sødt, barnlille« er der et ord af Gud Søn, der har en helt central betydning i sammenhængen. Det er Fadervor, frelserens bøn. »Et ord af Guds Søn er blevet til bøn«, hedder det i det fjerde vers i Den danske Salmebog (DDS) nr. 488. Et i forskningen hidtil ubenyttet Grundtvigbrev rejser imidlertid spørgsmålet, om ikke der er et andet »ord af Guds Søn«, der havde en afgørende betydning i salmens tilblivelse, og som vi nu i forbindelse med udtrykket »Madike-Tunge« (nu: »jordklimpens tunge«, DDS vers 4) må anse for at være nøgleordet til forståelsen af den personlige baggrund for salmen og dens tilblivelse, nemlig Grundtvigs krise i 1844 og den overvindelse af krisen, som salmen er et vidnesbyrd om.

I jubilæumsåret 1983 (200-året for Grundtvigs fødsel), midt i al den festivitas, der helt naturligt blev Grundtvig til del, dukkede dette Grundtvigbrev op uden at påkalde sig nogen særlig opmærksomhed. Oplysningen om dets eksistens var også godt gemt i et katalog (med 436 numre) fra et københavnsk antikvariat. Det findes nu i håndskriftssamlingen i Det kongelige Bibliotek i København. Det blev på en måde Grundtvigs helt personlige bidrag til mindeåret og måske den væsentligste begivenhed, når meget andet er glemt. Det er i hvert fald et meget betydningsfuldt aktstykke, der i flere henseender kaster nyt lys over salmen »Sov sødt, barnlille«, både med hensyn til indholdet - som allerede antydte - og med hensyn til rækkefølgen i versenes tilblivelse.

Brevet er dateret København 28. maj 1844; men det mangler adressat ud over tilskriften »Kiære Ven«. Denne ven er imidlertid præsten Joh. Ferdinand Fenger i Lyngby ved Sorø. Det fremgår klart af brevets indhold, og det ses, når det sammenholdes med Ferdinand Fengers svarbrev af 3. juni 1844, som længe har været kendt². Fenger takker i dette brev for Grundtvigs »uforglemmelige Besøg« i Lyngby (det var i første halvdel af maj 1844), og han takker videre for brevet med de »3 nye Vers til Vuggevisen« (d.v.s. »Sov sødt, barnlille«). Det er netop i brevet af 28. maj, Grundtvig meddeler disse »3 nye Vers«, som er vers 2, 5 og 7 (efter tællingen i DDS). Salmen havde nu 6 vers (vers 6 i DDS kendes først 1850). Ferdinand Fenger havde altså

Det var altså disse tre vers Ferdinand Fenger fik kendskab til allerede under Grundtvigs besøg i Lyngø, men måske er de skrevet tidligere på den længere rekreatjonsrejse, som Grundtvig foretog i maj 1844, og hvori besøget hos Ferdinand Fenger indgik. I begyndelsen af året 1844 var Grundtvig afkræftet, og i februar blev han angrebet af fåresyge. Dronning Caroline Amalie, en af hans velyndere, tog det ikke særligt alvorligt. Hun skal spøgefuldt have bemærket, at fåresyge ikke var en sygdom, der passede sig for Grundtvig. Fåresygen kom han også ret hurtigt over; men sygdommen medførte en depression, der gav sig udslag i anfægtelser. Krisen har lighed med krisen 1810, da han følte sig til værre end graven forstødt. Han havde i sit hovmod troet, at han kunne omskabe sig selv; men han blev ydmyget. »Jeg krympede mig som en Orm«, skrev han om krisen 1810 i et brev til S.J. Stenersen i 1815⁴. Det var netop, hvad han gjorde også i 1844. Han krympede sig som en orm (jfr. det gammeltestamentlige citat fra Salme 22,7 i brevet til Ferdinand Fenger af 28. maj 1844). Han sagde selv, at det var for hans hovmods skyld, og i et brev til Peter Rørdam august 1844 skriver han om de »tunge dage« og siger nu bagefter, at han ved »Vandringen igjennem 'Dødens Skyggedale' ved Lyset, som aldrig forlader den troende Christen, om han end drømmer sig forladt, (har) vundet et nyt, langt klarere Lys over Livet, baade her og hisset, skiøndt det nok kan være, at baade De og mine fleste Venner, ved at see mig i det daglige Liv, vilde ryste paa Hovedet og ej vide, hvad De skulde tænke. Dog, dertil er jeg gammelt vant, saa kun naar jeg selv bringes i Vildrede og veed ei, hvad jeg skal tænke enten om Vorherre eller Mennesket og mig selv, kun da kniber det. Men det er, Gud skee Lov forbi, jeg tør haabe, for evig«⁵. Her får vi måske den dybeste forklaring på indholdet i krisen, svarende til hvad der fremgår af det nyopdukkede brev. Han følte det som en vandring gennem dødens skyggedale. Han var kommet i vildrede med, hvad han skulle tænke om Vorherre og mennesket og sig selv, ja, ikke blot var han kommet i vildrede; men det blev en dyb anfægtelse. Anfægtelsen var følelsen af forladthed, forladthed både af Gud og mennesker. En baggrund for følelsen af at være forladt af mennesker møder vi stærke vidnesbyrd om. Vennerne forstod ham ikke. En af hans biografer⁶ beretter, at hans egne sønner skammede sig over hans forvirrede optræden og tænkte på at anvende magt over for ham. Grundtvigs følelse af forladthed fremtræder måske stærkest på baggrund af digtet til datteren Meta (Til min egen

Meta) skrevet året efter krisen. Hun var den eneste, der kunne trøste ham under krisen. Her skriver han:

Du Lille, du Kiære! da Sindet var sygt,
 Mit Hoved var ørt, men mit Hjerte var mygt,
 Da Vanvid mig trued
 Og Vennerne grued,
 Da ømt mig betragted med Smil gennem Taaren
 Min Datter eenbaaren,
 Som jeg dig betragter i Sommerdags-Kveld
 Og hvisker Farvel!

Du Lille! du Kiære! det lønne dig Gud,
 Hvor du under Himlen gaaer ind og gaaer ud!
 Du dulmed min Smerte,
 Du varmed mit Hjerte,
 Du kjøled min Pande, du korted min Pine
 Med Kyssene dine;
 Og derfor velsignet i Sommerdags-Kveld!
 Et Kys til Farvel!

Du Lille! du Kiære! jeg venter det vist,
 Hvor vidt vi adskilles, vi samles dog hist,
 Hvor Perlen er fundet
 I Strømmen udrundet;
 Ja, der skal vi mødes og smile ad Sorgen
 En Sommerdags-Morgen,
 Og derfor med Smil gennem Taaren: farvel
 I Sommerdags-Kveld!⁷

Sammen med familien tog Grundtvig under krisen på rekreationsrejse til nogle præstevener på landet⁸. Den 3. maj sejlede de til Møn og besøgte præsten P.L. Ingerslev i Magleby. Under dette besøg foretoges en udflugt til Møns Klint. Det er nok muligt, at det har været nogle kolde og barske majdage; men det er nok ikke mindst Grundtvigs egen sindsstemning, der kommer til udtryk i digtet:

End ei noget Bøgeblad
 Smiled mildt i Skoven,
 End ei nogen Fugl sig glad
 Svang med Sang fra Oven;
 Alt var bart og barsk og koldt,
 Som i Mai af Trolden voldt,
 Konge kaldt paa Klinten,
 Før han sprang i Flinten.⁹

Fra Møn fortsatte rejsen til Peter Rørdam i Mern i Sydsjælland, hvor Grundtvig optrådte så forvirret, at Rørdam følte sig foranlediget til at sende et advarende brev til Gunni Busck i Stigs Bjergby, hvad Grundtvig, da han senere under besøget hos Busck fik nys om brevet, tog Rørdam meget ilde op, og det havde nær betydet et brud mellem de to¹⁰. Under opholdet i Mern tog man en tur til det nærliggende Udby. Minder om denne tur findes formodentlig i digtene »Skovhuset i Sælland« og »Mellem grave« (»Ved min Moders Grav«, »Ved min Faders Grav«, »Ved min Systers Grav« og »Ved min egen Grav«)¹¹. Mere tvivlsomt er det, om digtet »Kirke-Klokken« (DDS 726) skulder dette besøg sin tilblivelse¹². I H. Bech's bog »Gunni Busck« er overleveret en tradition om, at det er i Mern, Grundtvig har skrevet de tre første vers af »Sov sødt, barnlille«. I en note til et brev fra Grundtvig til Busck 28. maj 1844, hvor »Vuggevisen til Aftensang« omtales, skriver Bech, at det drejer sig om »Sov sødt Barnlille«, hvilken Grundtvig havde skrevet under en Rejse i Sjælland, som han i Anledning af sin Sygdom havde gjort, de tre Vers i Mærn og de tre i Stiftsbjergby«¹³. Også kirkehistorikeren H.F. Rørdam nævner denne tradition: »de 3 første Vers skulde være forfattede under Grundtvigs Ophold i Mern«¹⁴. Umiddelbart vil man læse det som hentydende til de tre første vers i den nu kendte form; men traditionen siger strengt taget ikke noget om, hvilke der var de tre først skrevne vers. Traditionen passer godt med, at Ferdinand Fenger under Grundtvigs besøg i Lyngby, der var næste station på rejsen, fik kendskab til tre vers af »vuggevisen«. Grundtvig har formodentlig medbragt dem fra Mern. Efter besøget i Lyngby rejste Grundtvig til Ferdinand Fengers broder, P. Fenger i Slots Bjergby ved Slagelse, hvor han bl.a. tilbragte Kristi Himmelfartsdag (16. maj). Om dette ophold får vi oplysninger i et brev fra P. Fenger til Grundtvig af 28. maj 1844, hvor Fenger takker for endnu engang at have set Grundtvig

under sit tag. P. Fenger havde forestillet sig, at det skulle være forløbet som »en Slags Bispevisitats«; men det gik anderledes. »Omstændighederne føjede sig saa«, skriver han, »at De i Kirken var mindre disponeret til at høre Prædiken«. Grundtvig måtte kæmpe med søvnen¹⁵. P. Fenger kunne vanskeligt skjule, at Grundtvigs besøg delvist blev en skuffelse; men han nævner dog ting, der havde glædet ham. Han skriver således, at Grundtvigs vuggevise vederkvægede hans ånd¹⁶. P. Fenger har altså fået vuggevisen at se under Grundtvigs besøg, d.v.s. det har været de samme tre vers, som Ferdinand Fenger fik meddelt under besøget i Lyngø. Det fremgår af et brev fra P. Fenger til Grundtvig af 21. juni 1844, hvor P. Fenger skriver, at broder Ferdinand har »meddelt mig de andre Vers af Vuggevisen«¹⁷, d.v.s. de vers Ferdinand Fenger modtog i det nyopdannede Grundtvigbrev. Inden besøget hos Gunni Busck har således vers 1, 3 og 4 (efter tællingen i DDS 488) af »Sov sødt, barnlille« foreligget. Grundtvigs rejse går nemlig fra Slots Bjergby videre til Gunni Busck i Stigs Bjergby. Iflg. den tidligere nævnte tradition var det hos Gunni Busck, Grundtvig skrev yderligere tre vers af vuggevisen. Det falder altså godt i tråd med de oplysninger, vi har i brødrene Fengers breve, og det behøver heller ikke at være i modstrid med den beretning, som Gunni Busck mere end 20 år senere i en tale på vennemødet 1868 gav om Grundtvigs besøg hos ham i maj 1844. Talen er gengivet i Kristian Kösters referat fra 1868 af vennemødet. Iflg. dette referat sagde Busck: »Jeg mindes - det er flere og tyve Aar siden - at da han (Grundtvig) var i en af de Anfægtelser, som aldrig nogen saa højt begavet Aand kan undgaa - thi det er umuligt, at der kunde bevares et ydmygt Sind i et Menneske som har saadanne Gaver, naar Vorherre ikke engang imellem tog paa dem og viste dem, at de dog var skrøbelige og at han alene var den mægtige og stærke - da han var i en saadan Anfægtelse, kom han til mig i min Præstegaard hvor jeg før var. Han havde Bekymring, ja inderlig Bekymring, men Gud trøstede ham. Da vi en Dag sad oppe i et Lysthus, som jeg havde bygget paa en Mark, hvorfra der var en vid og dejlig Udsigt til alle Sider, sagde han til mig: har Du Pen og Blæk, hvortil jeg svarede ja. Saa sagde han til mig: sæt Dig og skriv hvad jeg siger til Dig, og derpaa sagde han følgende:

Sov sødt, Barnlille,
 Lig rolig og stille,
 Saa sødelig sov
 Som Fuglen i Skov,
 Som Blomsterne blunde i Enge!
 Gud Fader har sagt:
 Staaer, Engle, paa Vagt,
 Hvor mine de Smaa er i Senge!

Med Fingrene grande
 Slaa Kors for din Pande,
 Med Guds-Barnets Røst
 Slaa Kors for dit Bryst,
 Saa kan ingen Djævel dig giæste;
 Saa skal om din Daab,
 Med Saligheds Haab,
 Sig Mindet i Barmen rodfæste«¹⁸

Det vil være forkert ud fra dette referat, hvor det anføres, at Grundtvig dikterede Busck versene 1 og 2, at slutte, at salmen først er påbegyndt i Stigs Bjergby og senere afsluttet i København efter hjemkomsten. Det kan ikke tillægges afgørende vægt, at referenten anfører vers 1 og 2. Gunni Busck kan godt på vennemødet have citeret hele salmen, medens det er blevet forkortet i referatet. Eller han kan eksempelvis have citeret de to vers, uden at det betyder, at Grundtvig kun har dikteret ham disse to vers. Endelig kan Busck have citeret de to vers som første og sidste vers af salmen. Vi har tidligere gjort opmærksom på, at verset »Med Fingrene...« i det ældste eksisterende håndskrift er anført som sidste vers, selv om Grundtvig allerede i dette håndskrift har noteret, at det skal være vers 2. Det er således formodentlig digtet sidst. I hvert tilfælde kan man sige med sikkerhed, at Grundtvig ikke har dikteret de pågældende vers som angivet i referatet, hvor de anføres i en form, der nærmest svarer til formen i salmens første trykudgave, nemlig Fengernes Julehefte 1845, og det er ikke den oprindelige form. Udtrykket »grande« om »Fingrene« i 2. vers er en ændring, der først er foretaget efter hjemkomsten til København, formodentlig efter Ferdinand Fengers kritik¹⁹. Endvidere må vi sige, at det er endog særdeles sandsynligt, at Grundtvig har dikteret Gunni Busck hele salmen i Stigs Bjergby, selv om de tre

vers var skrevet inden ankomsten til Stigs Bjergby, og de tre øvrige digtede under opholdet hos Busck. Salmen har været færdig med de 6 vers, da Grundtvig dikterede den til Busck. Det er nemlig påfaldende, at samme dag, som Grundtvig i København den 28. maj 1844 skriver det nyopdukkede brev til Ferdinand Fenger med de »3 nye Vers«, skriver han også et brev til Gunni Busck, der tydeligt fra Grundtvigs hånd er det første brev efter besøget i Stigs Bjergby. Og i dette brev nævner han vuggevisen, idet han skriver: »Vuggevisen til Aftensang kiender Du (!), den har faaet Tone, og F. Fengers Smaapiger sang den igaar for mig«²⁰. Ud fra disse ord må man slutte, at Busck har kendt hele salmen »Sov sødt, barnlille« (med 6 vers) allerede under Grundtvigs ophold i Stigs Bjergby. Grundtvig ville ikke kunne skrive til Busck: »Vuggevisen ... kiender Du« samme dag, hvor han meddeler Ferdinand Fenger 3 nye vers, hvis ikke Busck allerede havde alle 6 vers. Dermed støttes også den gamle tradition om, at tre vers er skrevet i Mern og tre vers i Stigs Bjergby, således at versene 1, 3 og 4 (efter rækkefølgen i DDS 488) er digtet i Mern, medens versene 2, 5 og 7 (stadig i rækkefølgen i DDS) er blevet til i Stigs Bjergby, måske i rækkefølgen 5, 7 og 2.

Grundtvig var vendt tilbage til København den 23. maj. Den 26. maj var det pinsedag, og efter pinsedagenes travlhed skriver han så det nyopdukkede brev til Ferdinand Fenger²¹. Han takker først for den kærlige modtagelse i Lyngø og omtaler derefter vuggevisen, idet han takker Ferdinand Fenger for den hjælp denne har ydet med at fremskaffe en melodi til sangen: »Tak for Tonerne, De har været med at kalde frem til Vuggevisen som Smaapigerne igaar sang for mig«²². Det er Cora Nyegaards melodi, der menes, og Grundtvig skriver lidt senere i brevet: »Hils nu Kora (Cora Nyegaard) mange Gange med Tak for hendes gamle Godhed for mig og min Sang«, og han tilføjer: »og spørg, om hun ikke kunde falde paa en smuk Melodi til Pindse-Sangen

Talsmand som paa Jorderige
Med et Suk kan Alt udsige,

ikke fordi jeg foretrækker den umaadelig, men fordi jeg seer, at Hjorth²³ og Flere gjøre det og finder den kan ogsaa være god, naar den faaer Gænger«. Salmen »Sov sødt, barnlille« havde fået »gænger« af Cora Nyegaard. Hun var netop en af de første, der skrev

melodier til Grundtvigs salmer. Cora Nyegaard (1812-1891) var datter af kammerråd P.N. Nyegaard og fødtes på gården »Frederikskilde« ved Tystrup sø, hvor hun havde sit hjem til 1845, bortset fra kortere ophold dels i Helsingør (1836-37) og dels i Præstø 1839, hvor hun var huslærerinde hos en byfoged Møller. De sidste par måneder af 1839 opholdt hun sig på Nysø, hvor hun mødte Thorvaldsen og H.C. Andersen og ikke mindst huslæreren, cand.-theol. A.C. Petersen, som hun blev forlovet med 1841 og gift med 1845, da han var blevet præst i Jystrup-Valsøllille. Hjemmet på »Frederikskilde« var musikalsk, og der var ikke langt fra »Frederikskilde« til Lyngø. Ferdinand Fenger i Lyngø var også udpræget musikalsk. Det berettes, at han kunne have opnået en fremtid ved operaen; men han valgte teologien. Han havde en »høi deilig Tenor Stemme« fortæller Cora Nyegaard, og der opstod venskabelige forbindelser mellem familien på »Frederikskilde« og familien Fenger²⁴. I Den danske Koralbog findes kun én melodi af Cora Nyegaard, nemlig til salmen »Rejs op dit hoved, al kristenhed«. Den er komponeret 1840, og Rønning skriver, at »Grundtvig havde ladet præsten i Lyngø vide, at han gjerne vilde have melodi til sin salme 'Rejs op dit hoved, al kristenhed', og Fenger lod anmodningen gå videre til Cora. En aften hen imod solnedgang, efter en travl dag i huset, vandrede hun, med en gammel kåbe over skuldrene, en havehat på hovedet og første bind af »Grundtvigs Sangværk« under armen, ud til en nærliggende kæmpehøj. Her læste hun nogle af de vers i salmen som tiltalte hende mest, og mens hun stod stille og så over imod den synkende sol, hørte hun 'hele melodien med harmonierne, som den er opskreven - det hele straks på én gang i as-dur'«²⁵. Man forstår, at Grundtvig kunne tale om hendes gamle godhed for ham og hans sang. Cora Nyegaard havde altså allerede i maj 1844 givet salmen »Sov sødt, barnlille« gænger, og som Grundtvig skriver, hørte han den d. 27. maj sunget af Fengers småpiger. »Smaapigerne sang den for mig«, skriver han, men føjer så til: »uden at jeg savnede Andet end »Madike-Tunge« der i Engle-Mund passer bedst til os daarlige Effterlignere af Ham, der sagde »jeg er en Orm og ikke en Mand« og er desuden en gammel Medicin for min gamle Adam«. Ferdinand Fenger havde åbenbart i verset »De raabe, de sjunge« ændret udtrykket »Madike-Tunge«. Han forklarer i sit svarbrev af 3. juni 1844 sin modstand mod udtrykket: maddiker har ingen tunge, og udtrykket er derfor meningsløst. Grundtvig affærdigede kritikken som en »na-

turhistorisk« indvending²⁶. Det var et poetisk udtryk, skrev Grundtvig; men det var nu mere end et poetisk udtryk for ham. Og han ændrede nødtigt udtrykket. Først 1850 erstattedes det af »Jordklimpens Tunge«. Grundtvig savnede udtrykket »Madike-Tunge«, skriver han i det nyopdukkede brev, og han giver den personlige oplysning, at det er »en gammel Medicin for min gamle Adam«. Måske går det tilbage til krisen 1810, hvor han måtte krympe sig som en orm²⁷. Når han betegner udtrykket »Maddike« som en gammel medicin, må det formentlig betyde, at udtrykket brugt om mennesket ikke er Grundtvigs egen nyskabelse. Det kendes hos Kingo, hvor det ganske vist ikke forekommer hyppigt, i hans »Samlede Skrifter« ialt kun fem gange, deraf kun to gange om selve mennesket²⁸. Dets betydning for Grundtvig ligger snarere i, at det er et bibelord fra Jobs Bog kapitel 25, hvor det findes i ældre danske bibeloversættelser, f.eks. Christian III's bibel 1550, Resens bibeloversættelse 1607, den reviderede Resenoversættelse 1647 og også på Grundtvigs tid. Job 25,6 er iøvrigt det eneste sted i bibelen, hvor ordet »maddike« forekommer om mennesket i danske bibeloversættelser. I oversættelsen af Det gamle Testamente fra 1931 er ordet gledet ud, og det blev erstattet med ordet »kryb«; men i 1992-oversættelsen er »maddike« igen kommet ind i teksten. Det benyttes i Jobs Bog i forbindelse med talen om, at intet menneske er retfærdigt for Gud. I den bibeloversættelse, der var normaltekst fra 1740 til 1870 lyder stedet: »Hvorledes kan da et Menneske være retfærdigt for Gud, og hvorledes kan den være reen, som er født af en Qvinde? See, indtil Maanen, og han skal ikke (der) slaae Paulun op, og Stierne ere ikke rene for hans Øine: hvor meget mindre et Menneske, (som er) en Orm, og et Menneskes Barn, (som er) en Maddike«²⁹. Kingo citerer stedet i sin ligprædiken over Odenseprofessoren Jacob Birkerod³⁰. Grundtvig behøvede imidlertid ikke at gå omvejen ad Kingo. Han kendte Bibelen, og der er næppe tvivl om, at det er som bibelord, det har vægt for ham i forbindelse med hans egen personlige krise som en medicin mod hans hovmod.

Grundtvig siger i sit brev, at udtrykket »Madike-Tunge« passer bedst i englemund til os dårlige efterlignere af ham, der sagde: »jeg er en orm og ikke en mand«. Det er Salme 22,7 i Det gamle Testamente, han her citerer. Han kombinerer altså Job 25,6 med Salme 22,7. Det må bestemt antages, at han tolker Salme 22,7 kristologisk, d.v.s. som et ord af Kristus, virkelig et ord af Guds Søn, således at

»Han, der sagde« er Kristus. Grundtvig skriver også »Han« med stort »H«. Den kristologiske tolkning var traditionel. I selve bibeloversættelserne fremtræder det tydeligst i ærkebiskop Svanes revision 1647 af Resens oversættelse fra 1607. I indledningen til Salme 22 hedder det i Svanes udgave: »David indfører Christum som klager paa Kaarset sig ad (= at) være forlat af sin Himmelske Fader, Trøstendis sig dog der imod med Guds Naade oc Forjættelser«. Grundtvig har måske kendt denne bibeludgave fra sit hjem. Han benytter den (eller er det den ureviderede Resenudgave fra 1607, hvor den citerede indledning til Salme 22 ikke findes?) i mindedigtet »Min Moder«, 1822³¹. Bibeludgaverne 1740-1870 har disse indledningsord til Salme 22: »Messias klager over sine mange svare indvortes og udvortes lidelser«. En kristologisk tolkning af Salme 22,7 har været selvfølgelig for Grundtvig. Til kombinationen af Job 25,6 (maddike) og Salme 22,7 findes en påfaldende parallel hos Kingo, nemlig i digtet »Dend Fromme Kong Davids Naadige tanker og dom over Simei«. Dette digt er Kingos bønsskrift til kongen for Jacob Worm, der var blevet dømt til døden i februar 1681 for majestætsfornærmelse. Ved gendigtning af 2. Samuelsbog 19, 16-23, hvor kong David viser nåde mod Simej, opfordrer Kingo indirekte den danske konge til at vise samme nåde mod Jacob Worm, der som en ubetydelig flab ikke vil kunne skade kongen. I digtet lader Kingo kong David sige om Simej:

»Hvor let var det min food dend madike at traade,
 Dend stømpers mennisk-orm, jeg dog vil lade gaa
 For ormens Christi skyld (Ps. 22,7), mens (= siden) hand sig
 krymper saa«³².

Det bemærkelsesværdige er, at udtrykket »madike« her er sat i forbindelse med Salme 22,7 (med direkte henvisning til dette bibelsted) kristologisk forstået på lignende måde som i Grundtvigs brev. Kingos digt var udbredt i afskrifter. Der er nu bevaret 48 håndskrifter med dette digt. Det blev trykt 1812 i Odin Wollf's månedsskrift »Journal for Politik, Natur- og Menneskekundskab« (IV, 115f.); men i dette optryk er de afgørende ord »For ormens Christi skyld« udeladt sammen med henvisningen til Salme 22,7, og i en note anføres, at ordene ikke har kunnet læses i manuskriptet. Grundtvig kan altså ikke have kendt Kingos kombination af udtrykket »madike« med Salme 22,7 fra optrykket i 1812. Da han skrev sit brev til Ferdinand Fenger, kan

han så vidt vides heller ikke have kendt det fra nogen anden trykkudgave. At han kan have kendt det fra en afskrift i håndskrift er en mulighed; men han kan dog også selvstændigt have foretaget kombinationen, omend den må forekomme usædvanlig. Det er måske også det usædvanlige i denne kombination, der har medvirket til Odin Wolff's vanskeligheder ved at læse ordene i manuskriptet med Kingos tekst. Kombinationen synes i hvert fald hos Grundtvig at være sket ud fra en anden tilgrundliggende tankegang end hos Kingo, hvor der med henvisningen til ormen Kristus sikkert er tænkt på Kristi fuldbragte offer på vore vegne³³. Grundtvigs kombination af ordet »maddike« (Job 25,6) og Salme 22,7 er et udtryk for den anfægtedes og forladdes fællesskab med Kristus, der selv blev den forladte for ikke at lade mennesket ene. Med »Han, der sagde »jeg er en Orm og ikke en Mand«, tænker Grundtvig på Jesu forladthed på korset. Jesus følte sig forladt både af mennesker og af Gud. Ordene »jeg er .. ikke en Mand« (menneske) er udtryk for, at Jesus ikke blev regnet blandt mennesker. Han var forkastet og forladt af mennesker. Grundtvig har i krisen 1844 følt sig i en lignende situation som Jesus på korset. Men han siger altså, at vi - og dermed tænker han først og fremmest på sig selv - er dårlige efterlignere af ham, der døde på korset. Jesus følte sig forladt af både mennesker og af Gud; men han fastholdt dog midt i angsten forbindelsen med Gud. Det gjorde han med bønnen: »Min Gud, min Gud, hvorfor har du forladt mig?« Han siger netop »*min* Gud, *min* Gud«. Her er det, at Grundtvig og vi andre er dårlige efterlignere. I forladtheden magter vi ikke at tro, at fællesskabet med Gud består midt i magtesløsheden, at Kristus er også dér. Vores gamle Adam er for stærk, den gamle Adam, der tror, at det er os, der skal hæve os eller svinge os op til Gud; men det blev aldrig os, der svang os op til Gud på vinger, endsige åndedrætsvinger. I 1844 gjaldt den samme erkendelse, som Grundtvig havde gjort i 1810 og givet udtryk for i digtet »Nyaars-Morgen«:

Fra Døden til Livet
Kun Een det var givet
Paa Vinger, at hæve sig selv!³⁴

Derfor passer det paradoksale udtryk »Madike-Tunge« bedst i englemund om os. Salmen »Sov sødt, barnlille« udtrykker nemlig netop det paradoksale, at på vores ellers *stumme* tunge blev et ord af Guds

Søn til bøn og svang sig til himmerigs kor på åndedrætsvinger. Forskellen mellem 1810 og 1844 ligger i, at i 1844 vandt Grundtvig et klarere lys over livet, både her og hisset i erkendelsen af Kristi nærværelse og Kristusfællesskabet, der alene fører til det evige liv. Imellem lå også den mageløse opdagelse og en anden opdagelse på linie med den, som Christian Thodberg har peget på, og som vi vil vende tilbage til³⁵.

Hvad var det så, der hjalp Grundtvig i krisen i 1844? Det var et ord af Guds søn, et ord om, at han er hos os i forladtheden (Salme 22,7), og hans bønns ord. Salme 22,7 og 22,2 smelter så at sige sammen og bliver til Fadervor. Hans bøn bliver vores bøn på grund af fællesskabet med ham ved dåben. Og hans bøn når derop, hvor englene kvæde, d.v.s. op til Gud. Hjælpen er ikke, at vi bliver bedre efterligere af Kristus; men den er fællesskabet med ham i forladtheden³⁶.

Det afgørende i salmen er udtrykt allerede i de tre vers, der først blev til. De rummer i grunden det hele; men Grundtvig udvidede altså salmen - formodentlig i Stigs Bjergby - og i brevet til Ferdinand Fenger skriver han nu de tre vers, han har føjet til, og som uddyber de vers, der var skrevet først³⁷. Efter at han har omtalt salmen »Talsmand som på jorderige«, som han mener kan være god, når den får gænger, går tanken igen til vuggevisen, der nu har fået gænger. Den er jo også udtryk for, hvordan smerten bortvugges³⁸. Og han skriver så: »Vuggevisen har ellers faaet et Indskud som 2det Vers:

2.

Med Fingrene sande
 Slaae Kors for din Pande!
 Med Gudsbornets Røst
 Slaae Kors for dit Bryst
 Saa kan ingen Djævel dig giæste;
 Saa skal om din Daab,
 Med Saligheds Haab,
 Sig Mindet i Barmen rodfæste.

Hos mig slutter den ogsaa først saaledes

5.
 Da alle de Kiøbte,
 I Jesu Navn døbte,
 Som Striden har stridt,
 Som Døden har lidt,
 Gik ind til den evige Hvile,
 Istemme saa lydt
 Halleluja nyt,
 At Englene tie og smile.

6.
 Sov sødt, Barnlille!
 Lig rolig og stille
 Og nyn paa det Navn,
 Med Fylden i Favn,
 Al Jorden til Salighed givet!
 Nyn: *Jesus* er min,
 Saa fauer og saa fiin,
 Min *Jesus* er Lyset og Livet!«

I den afsluttende del af brevet fortæller Grundtvig om den overraskelse, der ventede ham, da han den 23. maj atter var i København, og blev modtaget af fru Lise, der kunne meddele ham, at det var bestemt, at de skulle flytte på landet for sommeren. Initiativet hertil var egentlig kommet fra baronesse Stampe på Nysø; men det var dronning Caroline Amalie, der gennemførte tanken og fik arrangeret, at Grundtvig og hans familie kunne bo på »Lille Tuborg« på Strandvejen ved København³⁹. Grundtvig selv blev holdt uden for forberedelserne; men fru Lise synes at have været inddraget i planerne. Hun var på hemmelighedsfuld vis taget fra Roskilde til hjemmet i København, da Grundtvig sammen med sønnerne (Meta nævnes ikke i brevet) på hjemrejsen havde fortsat fra Roskilde til Frederiksborg, der blev sidste ophold på rekreatjonsrejsen. Et påtænkt besøg i Helsingør blev ikke til noget. Grundtvig skriver herom i brevet til Ferdinand Fenger: »Min Kone løb fra mig i Roskilde, og vi Andre, Drengene og jeg, kom ikke længere end til *Frederiksborg*, hvor Nattergalen sang saa deilig, at jeg fandt, Sommeren, som jeg reiste efter, var nu fuldelig naaet og gav indtil videre Helsingør en god Dag. Vi overraskede altsaa min Kone Torsdag Eftermiddag, men hun overraskede os

igien med det Budskab, at, efter Dronningens Villie og med Kongens Vidende skulde vi ligge paa Landet i Sommer! Lille Tuborg er nu valgt til Residens, og det viser sig blandt Andet at »Gammel Vartou« ligger lige over for«. Brevet slutter med personlige hilsner til Fengers lille datter Rikke, til hans broder (d.v.s. P. Fenger i Slots Bjergby) og til Ingemann og Kierkegaard (d.v.s. P.C. Kierkegaard, den senere Ålborgbiskop, sognepræst i Pedersborg-Kindertoft 1842-1856).

Ferdinand Fenger besvarer Grundtvigs brev 3. juni. Vi har tidligere omtalt dette svarbrev, hvor Ferdinand Fenger takker for besøget og for de tre nye vers til vuggevisen. Det er i dette brev Fenger forsvaret den ændring, han åbenbart havde foretaget af udtrykket »Maddike-Tunge« i teksten, som småpigerne sang for Grundtvig: »De tiltroer mig dog vist, at jeg Intet har imod at Englene, eller hvem der vil, kalder os Stakler »Maddiker«, men en anden Sag er det med »Maddike-Tunge«. Da Maddiker ingen Tunge har og den hele Ormeslægt er maalløs, saa er Billedet, om jeg skjønner ret, forfeilet. Det samme gælder om »Fingrene sande« i V 2, skjønt paa en anden Maade«⁴⁰. Ferdinand Fenger har altså heller ikke kunnet godtage udtrykket »Fingrene sande«. Han har ikke ment, at fingre kan være sande eller det modsatte og har ikke forstået, at »Fingrene sande« fra Grundtvigs side slet og ret er en omskrivning for Guds fingre. Fenger undskylder sin kritik med, at han holder så meget af »Visen«, og Grundtvig kan jo alligevel gøre med hans bemærkninger, hvad han vil. Yderligere skriver Ferdinand Fenger: »Cora Nyegaard, som var hos mig Dagen efter Modtagelsen af Deres Brev, blev meget glad ved Deres Hilsen og lovede at gjøre sit Bedste ved 'Talsmand som paa Jorderige'«⁴¹.

De tre nye vers af vuggevisen, som Grundtvig meddelte Ferdinand Fenger i brevet af 28. maj 1844, svarer til de tilsvarende vers i det ældste håndskrift. I et brev til Peter Rørdam i Mern af 6. august 1844 meddeler Grundtvig denne hele salmen med 6 vers: »da selv de smaa Forskjelligheder i den er Hovedbegivenheder i mit aandelige Liv, vil jeg opskrive den heel, som den nu daglig lyder i min Ensomhed hos Vorherre«⁴². Det første vers er i denne version i anden linie i forhold til det ældste håndskrift ændret til »Lig rolig og stille!«⁴³, medens det ligesom det ældste håndskrift slutter med linierne: »I Faderens Skiød, Med Kiærligheds Glød, Selvanden du hviler i Senge!« Det betyder slet og ret: du er ikke alene. Kristus er hos dig, og så har du hjemme i Faderens skød, d.v.s. hos Gud, fordi Kristus har hjemme hos Gud (jfr. Johs. 1,18)⁴⁴. I andet vers er »Med Fingrene sande«

ændret til »Med Fingrene grande« (efter Ferdinand Fengers kritik?)⁴⁵. I fjerde vers findes stadig udtrykket »Madike-Tunge«⁴⁶. I sidste vers er udtrykket »Med Fylden i Favn« ændret til »Med Naaden i Favn«. Det oprindelige »Fylden« hentyder ellers mere præcist til Kristus selv (den nærværende Kristus). Udtrykket er hentet fra Kolossenserbrevet kap. 2, vers 9 (jfr. Kol. 1,19), og det findes f.eks. i DDS nr. 621 vers 4. Som det fremgår af tekstformen i DDS 488 blev salmen senere underkastet bearbejdelser. Herom henvises til Anders Malling, Dansk Salmehistorie IV, 410f. Her vil vi blot nævne, at Grundtvig føjede endnu to vers til. I et håndskrift fra 1846 indgår som nr. 3 et vers, der lyder:

Dit Hoved du bukke!
 Din Sjæl sig neddukke,
 For aldrig at døe,
 I Livskilde-Sø,
 Hvor Rosen på Rand ikke falmer!
 Ved *Daaben* opgroer
 I Paradis-Jord
 De delige Evigheds-Palmer.
 (Grundtvigs Sang-Værk IV, 255 og VI, 323, noter)

Den danske Salmebogs vers 6 er fra 1850. Den nu velkendte form af vers 2 stammer fra Grundtvigs optagelse af salmen med kun tre vers (vers 1, 2 og 7 efter tællingen i DDS 488) i hans 8. oplag af Festsalmer 1864. Dermed var den personlige baggrund helt afstrejfet.

Men salmen »Sov sødt, barnlille« er et personligt vidnesbyrd om overvindelsen af Grundtvigs dybe krise i 1844. I de tre vers, der er skrevet først, er det Fadervor, der henvises til som det afgørende ord. Hurtigt udvidede Grundtvig salmen med tre vers, hvor dåben nu kom ind i billedet, først og fremmest med det vers, som Grundtvig indskyder som nr. 2 (også vers 2 i DDS 488), hvor dåben nævnes, men hvor der specielt henvises til korstegnelsen, der hører med til dåbsritualet. Men det forbliver Fadervor, der er led i dåbsritualet, der er det afgørende ord og ikke trosbekendelsen ved dåben. Det er Christian Thodberg, der i sin afhandling »En glemt dimension i Grundtvigs salmer« 1969 har påvist salmernes afhængighed af dåbsritualet (Balles Døbeformular fra 1783) som hovedinspiration for hans kri-

stendomsforståelse, som vi møder den i salmerne⁴⁷. Salmen »Sov sødt, barnlille« indtager en fremtrædende plads i denne Thodbergs undersøgelse⁴⁸, specielt med hensyn til sammenhængen fra rituallet mellem favnen i børneevangeliet (Mark. 10) og Fadervor⁴⁹. Om »Sov sødt, barnlille« hedder det, at salmen er »den voksnes forsøg på at finde tilbage til Guds favn ved hjælp af bønne Fadervor«⁵⁰. Således understreges Fadervors betydning i denne salme af Thodberg. Vi kan tilføje, at det pointeres stærkere i den ældste version, de tre vers, der blev skrevet først, og som i grunden rummer det hele. Af særlig interesse er det imidlertid, at Thodberg iøvrigt fremhæver den helt særlige betydning, selve Fadervor havde fået for Grundtvig, i hvert fald fra sidst i 1830'erne⁵¹. Grundtvig »opdager« Fadervor som gudstjenesteord ud fra bønnens placering og funktion i dåbsritualet (og i nadverritualet). Fra blot at være en privat bøn bliver Fadervor et gudstjenesteord. Den bliver evangelium⁵². Thodberg skriver: »Fadervor bliver for Grundtvig en »sakramental« bøn: Gud er nærværende som den, der både taler og bønner«⁵³. Og senere i afhandlingen hedder det: »Grundtvig er Fadervors digter. Det er i virkeligheden det ord af Herrens egen mund, der har fæstnet sig dybest hos ham ... Fadervors nye dimension - ikke blot bønne, men også bønnens opfyldelse, nemlig frelsen selv - bliver en opdagelse på linie med den mageløse opdagelse af trosbekendelsen«⁵⁴.

Det er denne forståelse af Fadervor, der er forudsætningen for, at Fadervor kunne blive, ikke blot en hjælp, men hjælpen i Grundtvigs krise i 1844 gennem Kristusfællesskabet. Det var altså ikke noget helt nyt, der brød frem i 1844 med hjælpen gennem Fadervor; men det var den tidligere vundne forståelse af Fadervor, der stod sin prøve i anfægtelsen og gudsforladtheden. »Just i den dybe anfægtelse og gudsforladthed«, skriver Thodberg i »En glemt dimension«, »hvor bønnens ord knap kan komme frem, bliver Kristus ét med det hjælpe-løse barn. Det er gudsfællesskabet midt i rådvildheden og tvivlen, der er tale om. Det er den situation, Grundtvig vender tilbage til igen og igen. I anfægtelsen står dåben sin prøve med Fadervor, der bliver det tydeligste evangelium der kan tænkes. Det er ikke blot Jesu egne ord, som han selv siger. Det er ham selv, lyslevende til stede«⁵⁵. Thodberg knytter ikke denne fremhævelse af Kristusfællesskabet i gudsforladtheden gennem Fadervor konkret til salmen »Sov sødt, barnlille« eller til noget af dens vers; men man fornemmer, at »Sov sødt, barnlille« ligger bag. Det kommer tydeligere frem i Thodbergs sammen-

hængende tolkning af salmen i »Grundtvig og grundtvigianismen i nyt lys«, hvor han i tolkningen af DDS 488, vers 6 skriver, at »det ubrydelige fællesskab med Kristus i Fadervor, og først og sidst i dåben giver den eneste opnåelige trøst og fordriver al tvivl, frygt og sorg«. Og afsluttende skriver han i tilknytning til DDS 488, vers 7: »bønnens (Fadervors) hemmelighed var Jesus-fællesskabet«⁵⁶.

Christian Thodbergs gennemgang af salmen »Sov sødt, barnlille« i »Grundtvig og grundtvigianismen i nyt lys« er interessant derved, at også her kommer Grundtvigs særlige forståelse af Fadervor til udtryk, og det sker i henvisningen til en Grundtvigprædiken på 5. søndag efter påske. Thodberg skriver, at »Grundtvigs forhold til Fadervor kan studeres på grundlag af hans prædikener på denne søndag op igennem årene«⁵⁷. Og han standser ved prædikenen 1837, som han citerer: »Ja, mine Venner, denne Bøn (Fadervor) hører ogsaa ret egentlig til det Troens Ord, om hvilket Aanden siger, det maa høres og at da er Christus os ligesaa nær, som Ordet i vor Mund og i vort Hjerte, saa i denne Bøn kan vi føle Christus beder med os og for os, og ved at istemme den med Ham af et troende Hjerte, overbevises vi daglig meer levende og soleklart om, at hvadsomhelst vi bede Faderen om i Jesu Navn, det giver Han os«⁵⁸. Thodberg tilføjer, at »i salmen fra 1844 (Sov sødt, barnlille) udmøntes denne betragtning poetisk«. Thodberg henviser specielt til DDS 488, vers 6, der taler om bønhoørelsen. Der er imidlertid grund til at gøre opmærksom på prædikenen fortsættelse, som ikke citeres af Thodberg. Her taler Grundtvig om at bede Fadervor »som den Herrens Bøn, Han hørde hos sin Fader og tog af sin Mund og lagde i vores til et Vidnesbyrd for Faderen og alle Hans Engle, at vi er Eet med Ham Ja, Christne Venner! saaledes naaer Herrens Bøn og dens Velsignelse til de evige Høie, fordi den hører til Ordet, som ei forgaar med Verden«⁵⁹. Det peger unægtelig tydeligt hen på ordene om englene i salmens vers 2 og 3 i det ældste håndskrift (vers 3 og 4 i DDS 488).

Det er imidlertid et interessant spørgsmål, om det klarere lys over livet og over forholdet mellem Vorherre og mennesket, som Grundtvig havde vundet gennem krisen i 1844⁶⁰ kan efterspores i prædikener i de følgende år. Det viser sig at være tilfældet. Et eksempel er en prædiken, ikke på 5. søndag efter påske, men på 11. søndag efter trinitatis 1856. Teksten er Luk. 18,9-14 (farisæeren og tolderen) og Grundtvig siger i denne prædiken, at evangeliet om farisæeren og tolderen minder os først og fremmest om *bønnen* til Gud, og prædike-

nen kommer til at handle om Fadervor. »Mennesket, det skrøbelige, det syndige og dødelige Menneske skal og maa bede til den almægtige, alvidende og barmhjertige Gud«. Men »selv vi, som troe paa den Himmelske Fader, der tog os til Naade i sin elskelige Søn og udsender i hans Navn sin *Helligaand* til at vidne med vor Aand, at vi er Guds Børn, saa vi af Hjertet kan raabe: Abba! Fader! selv vi har meget hos *os selv* at overvinde, før vi rigtig kan komme til som Guds Børn at bede Vorherres Bøn, og jo meer vi er hvad Verden kalder oplyste og dannede Mennesker, des vanskeligere har vi ved at komme til det barnlige Sind, den barnlige Tro og Tillid og den barnlige Tankegang, som aabenbar hører til den Bøn« (jfr. »Sov sødt, barnlille« første og sidste vers). Det, der må overvindes, er selvophøjelsen, og det forudsætter den ægte oplysning om Gud og menneske. Grundtvig skelner i prædikenen mellem den ægte og den falske oplysning om Gud og menneske. Det lærer vi af evangeliets ord: »hvo sig selv ophøier skal fornædres, og hvo sig selv fornædres skal ophøies«. Den falske oplysning ophøjer altid sig selv som farisæeren, medens den ægte oplysning altid fornædres sig selv som tolderens. Den ægte oplysning, den kristelige oplysning om fornædrelse og ophøjelse lærer os, at havde »Mennesket aldrig ophøiet sig selv og faaet Lyst til at gøre sig selv Gud lig, da var Mennesket aldrig faldet ud af Guds Samfund, og havde aldrig i Selvraadighed, Egenkiærlighed og Selvklogskab forvildet sig paa Veie, som ikke var Guds Veie ... og kommer derfor Mennesket ikke til at fornædre sig selv ligesaa dybt, som han har høit ophøiet sig selv, da er der ingen Redning«. Mennesket skal ophøjes, når han fornædres sig selv. Det har Kristus bevist, »da han var selv et Menneske, dybt fornædret, men sagtmodig og ydmyg af Hjertet, og blev derfor ophøiet til en Fyrste og Frelser ved Guds Høirehaand«. I sidste del af prædikenen siger Grundtvig, at selvornedrelsen har Gud stillet os for øje i tolderens bøn, den bøn, der iflg. Grundtvig egentlig skulle lyde på dansk: »min Gud! lad dig forlige med den Synder, jeg er!« Når disse ord kommer fra hjertet, »da forudsætte de baade Tro paa Guds Nærværelse og paa Hans Naade«. Hvordan vi som benådede syndere, oprejste af faldet, fornyede som Guds børn efter hans eget billede, skal bede til den himmelske Fader, det må vi lære af hans egen bøn (Fadervor): »saaledes maae vi aabenbar i Herrens Bøn fornædre os selv til arme Syndere, ligesom andre Mennesker, enten vi saa synes, vi er ligesaa grove Syndere, som nogen af dem, eller ikke, thi kun da fornædres vi

os med ham (d.v.s. med Kristus i Kristusfællesskabet), og det følger af sig selv, at ligesom det ene er Guds Naades Ord, der har oplyst os om hvordan vi, som Guds Børn, skal bede, saaledes er det ogsaa kun ved Guds Naades Aand vi kan bøies og røres og styrkes til at bede saaledes«. Men da skal vi dele ophøjelsen med vor frelser. Og Grundtvig slutter prædikenen med at citere Salme 8 i Det gamle Testamente⁶¹.

I denne prædiken er det netop det lys over livet og over forholdet mellem Vorherre og mennesket, han havde vundet gennem krisen i 1844, der gennemtrænger prædikenen med betoningen af ydmygheden, der nu ikke knyttes specielt eller personligt til krisen, men skildres som menneskets situation i det hele taget i Kristusfællesskabet med Fadervor, der er den eneste vej til ophøjelsen (frelsen). Vi møder endda udtrykket »Madike« i denne prædiken, hvor det ganske vist bruges på en anden måde end i salmen »Sov sødt, barnlille«; men måske er afstanden alligevel ikke så stor. Grundtvig har et afsnit i prædikenen, hvor han taler om den falske oplysning og polemiserer mod »denne Verdens Vise«, idet han refererer deres opfattelse helt med sin egen sprogbrug. De vil oplyse os om, hvad der er den ægte, sande menneskelige »Ydmyghed og Selv-Fornedrelse«. Iflg. »denne Verdens Randsagere« må mennesket ikke bilde sig ind, at »han er skabt i Guds Billede mere end den mindste Madike, eller indbilde sig at han er mere end Spurve og Blomsterne i Guds Øine, eller staaer Ham det mindste nærmere, saa at Gud skulde aabenbare sig for ham, tale til ham, høre paa hans Bønner, meer end paa Havets Brusen«⁶². Grundtvig er imidlertid ikke uenig i, at mennesket kan kaldes en »Madike« (der jo ovenikøbet er et bibelord) eller at mennesket er som sangfuglene i lunden, der kun er glade i få uger eller som græs og blomst i enge, der vel er favre, men aldrig længe, som han skriver i en salme, der som påpeget af P.G. Lindhardt⁶³ gennem anvendelsen af den gammeltestamentlige Salme 8 og brugen af ordet »Madike« har en forbindelse med prædikenen på 11. søndag efter trinitatis 1856:

Naar vi seer paa Himmel-Dybet,
Med de store Lys og smaa,
Og vi seer imellem Krybet
Mennesket paa Jorden gaae,
Vel vi tænke maae og sige:

Hvilken Madik i Guds Rige!
Kommer Gud vel Støv ihu!

Støv og Aske kun igrunden,
Skiøre Kar og tidlig graa,
Som Sangfuglene i Lunden
Glade kun i Uger faa,
Og, som Græs og Blomst i Enge,
Faure vel, men aldrig længe;
Skulde Gud besøge os?⁶⁴

Grundtvig stiller spørgsmålet, om Gud skulle besøge os. Men han ved fra Salme 8, at Gud kommer støv ihu, og at han besøger mennesket. Det er netop den gåde, der for Grundtvig er den sande oplysning om Vorherre og mennesket, livets gåde og hemmelighed, at Gud kommer støv ihu:

Det er alle Tidens Gaade,
Det er alle Djævlens Gru,
At Jordklimpen Gud i Naade
Kommer *faderlig* ihu,
Saa af Smilet hos den Spæde
Giennem Sorg »*Vorherres Glæde*«
Klækkes ud og elskes op!⁶⁵

Iøvrigt peger P.G. Lindhardt på en anden salme fra omkring samme tid som prædikenen på 11. søndag efter trinitatis, en salme, hvori han ser en forbindelse til prædikenen⁶⁶, en salme, som man også kan se som udtryk for det lys over livet og over forholdet mellem Vorherre og mennesket, han havde vundet gennem krisen i 1844. I denne salme forekommer udtrykket om Kristus, at han krympede sig som en orm⁶⁷:

Menneske, kom vel ihu,
Du er Støv og Aske,
Og derhos en Synder nu!
Hvor tør du da braske?

.....

Han, som er Guds egen Søn
 Hørdes ei at prale,
 Ydmyg var hans stille Bøn
 Ydmyg var hans Tale

.....
 Han, som er til Guddom født ,
 Født med Evigheden,
 Klædte sig i Støv unødt,
 Bøied Knæ heneden

Han sig krymped i sit Støv,
 Som en Orm paa Jorden,
 Rysted som et Æspeløv
 Under Lovens Torden!

Født er du i Synd til Død,
 Vil du det ei vide,
 Vil ei knæle i din Nød
 Ved din Frelser Side!

Ei for lavt du bænkes kan,
 Dog, naar du nedbøies
 Ydmyg med din Frelsermand,
 Du med ham ophøies.

(Grundtvigs Sang-Værk V, s. 108f., nr. 66)

Noter

- ¹ Trykt i »Roskilde Stiftsblad« 1984, nr. 4, 5 og 6. Her i revideret og udvidet form.
- ² »Breve fra og til N.F.S. Grundtvig« II, 1926, s. 396.
- ³ Jfr. Anders Malling, Dansk Salmehistorie IV, s. 408 med henvisning også til broderen P.A. Fengers breve til Grundtvig af 28/5 1844 og 21/6 1844, Breve fra og til N.F.S. Grundtvig II, s. 393f. og s. 398f.
- ⁴ Breve fra og til N.F.S. Grundtvig I, 1924, s. 276.
- ⁵ H.F. Rørdam, Peter Rørdam II, 1892, s. 11.

- ⁶ Johan Borup, N.F.S. Grundtvig, 2. oplag 1944, s. 153.
- ⁷ N.F.S. Grundtvig, Værker i Udvalg ved Georg Christensen og Hal Koch, VIII, s. 235, jfr. Steen Johansen, Bibliografi II, 1950, s. 242.
- ⁸ Om rejseplanen jfr. brev til P. Fenger 30. april 1844, Breve fra og til N.F.S. Grundtvig II, s. 392f.
- ⁹ N.F.S. Grundtvig, Værker i Udvalg VIII, s. 235, jfr. Steen Johansen, Bibliografi II, s. 242.
- ¹⁰ Jfr. brevet til Peter Rørdam, august 1844, H.F. Rørdam, Peter Rørdam II, s. 11.
- ¹¹ N.F.S. Grundtvig, Værker i Udvalg, VIII, s. 218ff. og s. 230f.
- ¹² Jfr. Steen Johansen, Bibliografi II, s. 243 og Malling, Dansk Salmehistorie III, s. 115.
- ¹³ H. Bech, Gunni Busck, 2. udg., 1878, s. 305.
- ¹⁴ H.F. Rørdam, Peter Rørdam II, s. 11, note.
- ¹⁵ Jfr. Grundtvigs brev til P. Fenger af 8. juni 1844, Breve fra og til N.F.S. Grundtvig II, s. 398.
- ¹⁶ Breve fra og til N.F.S. Grundtvig II, s. 394.
- ¹⁷ Breve fra og til N.F.S. Grundtvig II, s. 398.
- ¹⁸ Kristian Köster, Det kirkelige Vennemøde i Kjøbenhavn sept. 1868 (udgivet 1868) s. 14ff.
- ¹⁹ Jfr. Breve fra og til N.F.S. Grundtvig II, s. 396.
- ²⁰ H. Bech, Gunni Busck, s. 305.
- ²¹ Det kongelige Bibliotek N.B.D. 2. rk. N.F.S. Grundtvig til pastor Joh.Ferd. Fenger 28/5 1844.
- ²² Jfr. brevet til Busck samme dato, citeret oven for.

- ²³ Salmen blev trykt 1838 i P. Hjort, *Psalmer og Bønner* - 2. forøgede udgave 1840, 3. udgave 1843. Om Hjort jfr. Malling, *Dansk Salmehistorie VI*, s. 310ff. Salmen tryktes iøvrigt først i *Grundtvigs Sang-Værk 1837*, jfr. *Grundtvigs brev til Hjort, Breve fra og til N.F.S. Grundtvig II*, s. 287.
- ²⁴ Om Cora Nyegaard, se *Organistbladet 1983*, nr. 1, s. 5-21 og H.F. Rørdam, *Peter Rørdam I*, s. 96f.
- ²⁵ F. Rønning, *N.F.S. Grundtvig IV/I*, s. 25f.
- ²⁶ Brev til P. Fenger, *Breve fra og til N.F.S. Grundtvig II*, s. 397.
- ²⁷ Jfr. brevet til Stenersen 1815, som er nævnt oven for.
- ²⁸ Thomas Kingo, *Samlede Skrifter I*, s. 106 og *V*, s. 181, jfr. *dog I*, s. 148.
- ²⁹ *Job 25,4-6*, bibeludgaven 1855, 21. oplag.
- ³⁰ Trykt 1691, Kingo, *Samlede Skrifter V*, s. 181.
- ³¹ Jfr. kronik af Povl Otzen i *Kristeligt Dagblad* 10. december 1963 om bibelcitater i salmen »Det livets ord vi bygger på«.
- ³² Thomas Kingo, *Samlede Skrifter I*, s. 106, 6-8.
- ³³ Thomas Kingo, *Samlede Skrifter V*, s. 181, 28ff. og s. 182, 8f.
- ³⁴ *N.F.S. Grundtvig, Værker i Udvalg VII*, s. 390.
- ³⁵ Jfr. her s. 17f.
- ³⁶ Jfr. Christian Thodberg, *En glemt dimension i Grundtvigs salmer*, 1969, s. 72 (*Syn og sang, afhandlinger ved Christian Thodberg*, 1989, s. 67): hos Grundtvig møder vi snarere »en higen efter Kristus-identitet end en Kristus-imitation«.
- ³⁷ Jfr. neden for s. 16.
- ³⁸ Jfr. *DDS 81*, vers 8 og Christian Thodbergs sammenstilling af *DDS 81* og *DDS 488* (*En glemt dimension* s. 71, *Syn og sang* s. 66).
- ³⁹ Jfr. Steen Johansen, *Bibliografi II*, s. 244 og F. Rønning, *N.F.S. Grundtvig IV/I*, s. 61.

- ⁴⁰ Breve fra og til N.F.S. Grundtvig II, s. 396.
- ⁴¹ Breve fra og til N.F.S. Grundtvig II, s. 396.
- ⁴² H.F. Rørdam, Peter Rørdam II, s. 11f.
- ⁴³ Jfr. Uffe Hansen, Grundtvigs Salmedigtning II, 1951 s. 166 om salmens første vers i det ældste håndskrift: »Den ældste Opskrift af Salmen med Grundtvigs Haand er mere ivrigt beroligende, mere mærket af Sjølevaade med sit gentagne 'Lig stille'«.
- ⁴⁴ Jfr. Christian Thodberg, En glemt dimension s. 52 (Syng og sang s. 48f.). Der foreligger måske ikke blot en henvisning til favnen i børneevangeliet (Mark.10), men også til Johs. 1,18.
- ⁴⁵ Jfr. Christian Thodberg, En glemt dimension s. 53f. og 23 (Syn og sang s. 21f. og s. 49), hvor »Med Fingrene grande« betegnes som første version. Grundtvig skrev i det ældste håndskrift: »Med Fingrene sande«.
- ⁴⁶ I Grundtvig og grundtvigianismen i nyt lys, 1983, tolker Thodberg udtrykket »madiketunge«: »over for Gud er mennesket for en orm at regne« (s. 194).
- ⁴⁷ Jfr. Christian Thodberg, En glemt dimension s. 13f. (Syn og sang s. 12f.)
- ⁴⁸ Sammen med salmen »Op til Guds hus vi gå«, der reproducerer hele ritualet, jfr. En glemt dimension s. 37, 61, 67, 93, 103, 117f. (Syn og sang s. 34f., 56f., 62, 86, 96, 110).
- ⁴⁹ Jfr. En glemt dimension s. 13 og 52ff. (Syn og sang s. 13 og 48ff).
- ⁵⁰ En glemt dimension s. 52 (Syn og sang s. 48). Jfr. En glemt dimension s. 125: »Med Fadervor bad den ængstede sig tilbage til den favn, hvori han engang blev lagt«. (Syn og sang s. 117).
- ⁵¹ Grundtvig og grundtvigianismen i nyt lys s. 195, Grundtvigs Prædikener Bind 10, 1836-37, Thodbergs indledning s. 37.
- ⁵² Christian Thodberg, En glemt dimention s. 76, jfr. s. 74 (Syn og sang s. 68ff.).
- ⁵³ En glemt dimension s. 61 (Syn og sang s. 57).

- ⁵⁴ En glemt dimension s. 75 (Syn og sang s. 69f.). Jfr. »Efterklange - et Grundtvig-seminar«, 1983, s. 135, hvor Thodberg skriver, at Fadervor kommer til at høre med blandt de »personligt henvendende ritualord«, der lyder i gudstjenesten, og som bliver »det levende ord«. Jfr. Grundtvig og grundtvigianismen i nyt lys s. 161.
- ⁵⁵ En glemt dimension s. 86 (Syn og sang s. 80). Jfr. En glemt dimension s. 125 (Syn og sang s. 117).
- ⁵⁶ Grundtvig og grundtvigianismen i nyt lys s. 196.
- ⁵⁷ Grundtvig og grundtvigianismen i nyt lys s. 195.
- ⁵⁸ Grundtvig og grundtvigianismen i nyt lys s. 195, jfr. Grundtvigs Prædikener bind 10, 1836-37, s. 211 og Thodbergs indledning sammesteds s. 37, hvor Thodberg skriver, at »Troens Ord« for Grundtvig »omfatter de spørgende ord på forsagelsen og troen, døbeordene, fredlysningen og ved nadveren især de befalende vendinger i Indstiftelsesordene« og tilføjer: »det er formentlig første gang, Fadervor ophøjes til denne rang, som bønnen fra nu af beholder«.
- ⁵⁹ Grundtvigs Prædikener, Bind 10, 1836-37, s. 211.
- ⁶⁰ H.F. Rørdam, Peter Rørdam s. II, 11, jfr. her s. 3.
- ⁶¹ Regeneration, Grundtvigs Prædikener i kirkeåret 1855-56, udgivet af P.G. Lindhardt, 1977, s. 145-149.
- ⁶² Regeneration s. 147.
- ⁶³ Regeneration s. 149, note 4.
Christian Thodberg har beskæftiget sig indgående med spørgsmålet om sammenhængen mellem prædikener af Grundtvig og hans salmer, således f. eks. med hensyn til salmerne »Alt står i Guds Faderhånd« og »Op til Guds hus vi gå« (Syn og sang s. 120ff.), »Gud Helligånd, vor trøstermand« (Syn og sang s. 218ff.), digtet »De Levendes Land« (Syn og sang s. 173ff.). P.G. Lindhardt går i Thodbergs spor, jfr. Regeneration s. 152, noten, og Thodberg selv henviser til Lindhardts påvisninger (Syn og sang s. 138, note 2).
- ⁶⁴ Grundtvigs Sang-Værk V, s. 162, nr. 103, jfr. Job 25,6, her s. 10.

⁶⁵ Grundtvigs Sang-Værk V, s. 163.

⁶⁶ Regeneration s. 149, note 4.

⁶⁷ Jfr. her s. 3 og s. 10ff.